

Björn Blom, Carolina Klockmo, Magnus Larsson, Marie-Louise Snellman och Sheila Zimic (red.), *Utvärdering, uppföljning och granskning i socialt arbete. Förutsättningar, tillvägagångssätt och kritisk reflektion*. Natur & Kultur 2025.

Utvärdering, uppföljning och granskning har under de senaste decennierna blivit centrala inslag i organiseringen av välfärdsstatens verksamheter. Inom socialt arbete har dessa praktiker successivt fått en alltmer framträdande roll i takt med att krav på systematiskt lärande, evidens och ansvarsutkrävande institutionaliserats i lagstiftning, styrning och professionell praktik. Antologin *Utvärdering, uppföljning och granskning i socialt arbete* tar sig an detta omfattande och mångfacetterade fält genom en bred genomgång av begrepp, modeller och tillämpningar. Resultatet är en bok som fungerar väl som introduktion till ämnet. Men den kan också läsas som ett bidrag till förståelsen av hur kunskap om sociala insatser produceras och används i samtida välfärdsorganisationer.

Boken är omfattande och består av 23 kapitel fördelade över fyra delar. De inledande kapitlen behandlar centrala utgångspunkter för utvärdering och uppföljning i socialt arbete, där frågor som kunskap, resultat och värderingskriterier diskuteras. Därefter följer en del om olika utvärderingsmodeller, där läsaren introduceras i bland annat effektutvärdering, programteori och kritiskt realistiska ansatser. Den tredje delen behandlar systematisk uppföljning, inte minst i anslutning till individbaserade uppföljningssystem och organisationers lärande. Den avslutande delen vidgar perspektivet genom att diskutera det som i boken benämns granskningssamhället och de konsekvenser detta kan få för socialt arbete och dess professionella aktörer.

En uppenbar styrka i antologin är dess bredd. Författarna representerar olika forskningsmiljöer och erfarenheter och flera bidrag är tydligt förankrade i praktiskt utvecklingsarbete inom socialtjänsten. Det märks att redaktörerna har en nära relation till det fält där utvärderingar och uppföljningar faktiskt äger rum. Boken rör sig därför relativt obehindrat mellan metodologiska resonemang och konkreta exempel från verksamheter. För läsare som arbetar inom socialtjänst, eller i gränslandet mellan forskning och praktik, är detta särskilt värdefullt. Antologin ger en god överblick över de modeller och begrepp som används i dag och bör därmed fungera väl som litteratur på utbildningar inom socialt arbete såväl som i forskningsbaserat utvecklingsarbete i praktiken.

Samtidigt finns det anledning att läsa boken i ett bredare samhällsvetenskapligt perspektiv. De frågor som behandlas rör inte enbart metodval eller organisatoriska rutiner, utan handlar ytterst om hur välfärdsstatens verksamheter görs synliga, jämförbara och styrbara. I detta avseende blir utvärdering och uppföljning en del i den process under vilken sociala problem – och deras möjliga lösningar – definieras och bedöms i välfärdsorganisationer.

Ett återkommande tema i boken är svårigheten att fastställa orsakssamband i socialt arbete. Sociala interventioner äger rum i komplexa sammanhang där många faktorer samverkar, vilket gör det svårt att avgöra om en viss förändring kan tillskrivas en spe-

cifik insats. Flera kapitel diskuterar olika strategier för att hantera denna komplexitet och betonar vikten av att kombinera olika typer av metoder och datakällor. Den metodologiska pluralism som präglar antologin framstår som en rimlig utgångspunkt. Sociala problem låter sig sällan reduceras till enkla variabler, och olika forskningsdesigner kan bidra med olika typer av kunskaper. Samtidigt väcker denna pluralism frågor om vilka kunskapsformer som faktiskt får störst betydelse i praktiken. I många välfärdsorganisationer har indikatorer, jämförelser och kvantifierbara resultat fått en alltmer framträdande roll. Här framträder en av bokens mest intressanta spänningar. Å ena sidan betonas vikten av kritisk reflektion kring utvärderingens möjligheter och begränsningar. Å andra sidan framstår utvärdering ofta som en självklar och i grunden positiv del av välfärdsorganisationers utveckling. Detta gäller inte minst diskussionen om systematisk uppföljning, där sådana system beskrivs som ett sätt att stärka verksamhetens lärande och förbättra kvaliteten i sociala insatser. Denna dubbelhet gör antologins resonemang särskilt intressanta ur ett mer övergripande perspektiv. Utvärdering och uppföljning fungerar som en kritisk kunskapspraktik samtidigt som de utgör ett centralt verktyg i välfärdsorganisationers styrning.

Ett särskilt intressant bidrag i antologin är diskussionen om socialarbetarnas roll i det som beskrivs som ett prestationsmätningssamhälle. I ett sådant sammanhang förväntas de yrkesverksamma professionerna utföra socialt arbete och dessutom dokumentera och rapportera resultat. Socialarbetaren blir därmed både utförare av sociala insatser och producent av de data som används i uppföljning och utvärdering, en svår balansgång. Författarna sätter denna utveckling i samband med tidigare beskrivningar av ett utvärderings- och granskningssamhälle, men menar att begreppet "prestationsmätningssamhälle" bättre fångar in dagens förutsättningar för socialt arbete och offentlig förvaltning. Medan granskningssamhället i hög grad präglas av extern kontroll – genom revisioner, inspektioner och olika former av tillsyn – kännetecknas prestationsmätningssamhället av en mer kontinuerlig produktion av mätbara prestationer och kvantifiering i bedömningar av produktivitet, effektivitet och kvalitet. Uppföljning och granskning integreras i det dagliga arbetet och blir en del av hur organisationer styrs och jämförs. I den meningen framträder utvärdering både som ett sätt att studera verksamheter och som en central mekanism i dessa verksamheters organisering och styrning.

Socialt arbete har traditionellt byggt på erfarenhet, omdöme och situationsanpassade bedömningar. Genom uppföljningssystem och indikatorer introduceras i stället ett språk där prestationer och resultat står i centrum. Den kritik av mätbarhet som ofta förs fram i välfärdsdebatten riskerar ibland att ställa professionellt omdöme mot systematisk kunskapsproduktion. Antologins bidrag ligger här i att visa hur utvärdering och uppföljning kan fungera som en praktik där både professionsutövare och målgrupper kan bidra med erfarenheter. I stället för att förstå mätning och utvärdering som ett hot mot det professionella omdömet, visar flera av kapitlen i boken hur sådana praktiker också kan ligga till grund för en mer systematisk och inkluderande kunskapsutveckling inom socialt arbete.

Denna utveckling behöver också sättas i samband med förändringar i den rättsliga

regleringen av kunskapsbaserat socialt arbete. I den nya socialtjänstlagen från 2025 anges att verksamheten ska vila på vetenskap och beprövad erfarenhet. För den offentliga socialtjänst där de flesta socialarbetare är verksamma är detta alltså inte längre bara ett professionellt ideal utan också ett lagstadgat krav. Socialtjänsten har nu samma lagliga reglering för kunskapsbaserad praktik som skola samt hälso- och sjukvård. I det ljuset framstår frågor om utvärdering och systematisk uppföljning inte bara som metodologiska. De är en del av den kunskapsinfrastruktur som krävs för att socialtjänstens arbete och den offentliga välfärden ska kunna motiveras, granskas och utvecklas.

I detta sammanhang blir också frågan om målgruppernas kunskap central. Flera bidrag i antologin uppmärksammar hur socialt arbete historiskt har haft begränsad förmåga att systematiskt ta vara på målgruppernas erfarenheter i kunskapsutvecklingen. Det är enligt min mening en träffande beskrivning av socialt arbete inte bara historiskt sett, utan på många sätt också i dag. I boken får begreppet "brukarblindhet" beteckna hur organisationers och professioners perspektiv ofta dominerar utvärderingar, medan de människor som berörs av insatserna får en mer perifer roll. Här bidrar boken med en viktig självkritik av det egna fältet och påminner om att frågor om kunskap också är frågor om makt och etik. Vem avgör vad som är ett gott resultat? Och på vilka sätt kan de människor som socialt arbete ytterst är till för inkluderas i den kunskapsproduktion som formar verksamheterna?

Sammantaget är *Utvärdering, uppföljning och granskning i socialt arbete* en ambitiös och angelägen antologi. Den ger en bred introduktion till ett område som blivit centralt för både forskning och verksamhetsutveckling inom socialt arbete. Samtidigt riktar flera kapitel uppmärksamheten mot en mer svårhanterlig fråga, nämligen hur fältets kunskapsproduktion ofta präglas av brukarblindhet. När utvärderingar i huvudsak formas av organisationers och professioners perspektiv riskerar de erfarenheter som finns hos dem som insatserna riktas till att hamna i skymundan. I förlängningen aktualiserar detta en mer grundläggande fråga om expertis i socialt arbete. Om professionen länge har organiserats som den självklara kunskapsbäraren, vad skulle det innebära att i större utsträckning erkänna dem verksamheten är till för som experter på sina egna erfarenheter och som medskapare i kunskapsproduktionen? Den frågan är underförstådd i flera av bokens resonemang och pekar mot en möjlig omorientering av fältets kunskapspraktiker. Just därför blir antologins diskussion om kunskap, makt och representation särskilt viktig – inte bara för utvärderingsforskning och verksamhetsutveckling men för det sociala arbetets fortsatta legitimitet.

Jessica Sjögren

Socionom och fil.dr. i socialt arbete